

Blanka Serafin-Juszczak*

NEET – NOWA KATEGORIA MŁODZIEŻY ZAGROŻONEJ WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

Abstrakt. Zjawisko NEET (*not in employment, education or training*) stało się w ostatnich latach jednym z najpoważniejszych problemów społecznych, będących w centrum zainteresowania Unii Europejskiej. Problem ten dotyczy sytuacji młodzieży pozostającej poza sferą zatrudnienia i sferą edukacji. Dotychczas stosowane wskaźniki udziału ludzi młodych w rynku pracy, przede wszystkim dotyczące zatrudnienia i bezrobocia, okazują się niewystarczające dla analizy złożonej kondycji przedstawicieli młodego pokolenia. Stąd koncentracja na grupie NEET, która pozwala odnieść się do ogółu młodzieży, a nie tylko jej części aktywnej zawodowo. Należący do kategorii NEET to ludzie młodzi, którzy z różnych przyczyn jednocześnie nie uczą się, nie pracują, nie przygotowują do zawodu uczestnicząc w różnych formach samokształcenia. Odsetek osób będących w NEET przestał być marginalny, w niektórych państwach do tej grupy można zaliczyć aż połowę młodych obywateli do 29. roku życia. Nie ulega wątpliwości, że dla społeczeństwa jest to obciążenie i strata, zarówno w krótkiej, jak i w długiej perspektywie czasowej. Niniejszy artykuł dotyczy wstępnej charakterystyki kategorii NEET w Unii Europejskiej jako szczególnie narażonej na wykluczenie społeczne.

Słowa kluczowe: NEET, wykluczenie społeczne, młodzież, bezrobocie.

1. Wstęp

Zjawisko NEET (którego nazwa stanowi akronim angielskiego określenia *not in employment, education or training*) należy obecnie do jednego z najważniejszych problemów społecznych, które wymagają szybkiej i zdecydowanej interwencji w większości państw Unii Europejskiej). Jest to szczególna grupa współczesnej młodzieży, ogromnie niepokojąca i nie do końca rozpoznana, pozostająca poza sferą zatrudnienia i poza sferą edukacji. Dotychczas stosowane wskaźniki udziału ludzi młodych w rynku pracy, wskaźniki zatrudnienia i bezrobocia, wydają się niewystarczające do analizy kondycji przedstawicieli młodego pokolenia, zaczęto więc koncentrować uwagę na problematyce NEET, obejmującej

* Mgr, Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. POW 3/5, 90-255 Łódź; juszczak.blanka@gmail.com.

złożone uwarunkowania zagrożenia wykluczeniem z rynku pracy młodych ludzi. Zainicjowano poszukiwania genezy utrzymującej się złej sytuacji młodzieży na rynku pracy – dokumentowanej przez wysokie wskaźniki bezrobocia młodzieży w UE ogółem i w wielu krajach członkowskich – w odniesieniu do wszystkich młodych osób, a nie tylko tych aktywnych zawodowo.

Do kategorii NEET należy osoba młoda, która – z różnych przyczyn – jednocześnie nie uczy się, nie przygotowuje do zawodu, nie pracuje. Fundamentalną cechą tej kategorii jest więc brak zaangażowania w dwie podstawowe sfery życia społecznego, tzn. sferę edukacji i sferę pracy. W NEET bowiem znajduje się nie tylko osoba młoda, która spełnia kryteria osoby bezrobotnej, lecz także jednostka przedwcześnie kończąca edukację, nieszukająca pracy, pozostająca – czasem z wyboru, a czasem z konieczności – na utrzymaniu rodziców lub angażująca się w działalność nieakceptowaną społecznie.

Nie tylko z powyższych przyczyn zjawisko NEET jest ogromnie niepokojące. Odsetek osób należących do zbiorowości NEET przestał być marginalny i z tego względu kategoria ta wzbudza w ostatnich miesiącach coraz większe zainteresowanie w UE. Jeśli chodzi o skalę zjawiska, w 2012 r., w Polsce do NEET można było zaliczyć 11,8% młodych obywateli – nieznacznie poniżej unijnej średniej, gdyż stanowili oni aż 13,2% wszystkich Europejczyków w wieku 15–24 lat, mieszkających w 27 krajach UE. Według danych OECD z 2012 r. i oszacowań Banku Światowego na całym świecie poza sferą pracy i edukacji pozostawało 290 mln, czyli prawie 1/4 młodych ludzi (*Generation jobless*, 2013).

Istnieje zatem konieczność dokładniejszego rozpoznania kategorii NEET. Celem niniejszego artykułu będzie wstępna analiza aktualnej sytuacji tej kategorii młodych ludzi w Polsce na tle sytuacji w UE (próba określenia skali zjawiska, wyodrębnienie podkategorii i hipotez pozostawiania w kategorii NEET). Przedstawione zostaną także propozycje działań w sferze polityki społecznej (edukacyjnej, rynku pracy, socjalnej), adresowanej do różnych podgrup osób składających się na tę kategorię w kontekście ich specyficznych potrzeb.

2. NEET jako grupa młodzieży podatna na wykluczenie społeczne

Określenie NEET po raz pierwszy pojawiło się w polityce Wielkiej Brytanii dla sklasyfikowania części młodzieży po wprowadzeniu zmian w sferze zasiłków dla osób bezrobotnych. Od tego czasu zainteresowanie tym problemem rosło zarówno wśród polityków społecznych Wspólnoty Europejskiej, jak i niemalże wszystkich państw członkowskich (Kutsar, Kasearu, Trumm 2013: 207–208). W 1999 r. w Wielkiej Brytanii, w rządowym raporcie *Bridging the gap...* (1999: 6) po raz pierwszy opisywaną tu kategorię określono mianem NEET. W Polsce odnośnie do tej zbiorowości używa się także określenia „pokolenie ani-ani” (Szczesiński, Rondón 2011: 242). Literatura przedmiotu na temat zjawiska NEET wciąż jest uboga. Do nielicznych studiów opisujących to zagadnienie, zaliczyć

można międzynarodowe badania wartości (European Values Study, EVS) z 2008 r. oraz badania zrealizowane przez European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) z 2012 r. (*NEETs – Young...* 2012).

Problematiczna jest kwestia przedziału wiekowego, w którym danego młodego człowieka można zakwalifikować do grona NEET. W UE kategoria ta obejmuje zazwyczaj osoby w wieku 15–24 lat, choć stosowane są także bardziej szczegółowe klasyfikacje ze względu na wiek, m.in. 16–18, 18–20 lat itd. Istnieją też rozszerzone statystyki Eurostatu odnoszące się do młodych ludzi w wieku 15–29 lat. W Wielkiej Brytanii uwagę koncentruje się na najmłodszej – ze wskazanych – grupie wiekowej. Poza kontynentem europejskim, np. w Japonii, kategorią NEET obejmuje się znacznie szerszą zbiorowość ludzi młodych – osoby pomiędzy 15. a 34. rokiem życia, wskazując jednocześnie, że są to nie tylko bezrobotni, nieposzukujący pracy i niekształcący się w jakikolwiek sposób, ale także ci, którzy nie są zaangażowani w obowiązki domowe (Furlong 2007: 109).

Z socjologicznego i ekonomicznego punktu widzenia omawianą kategorię stanowią osoby niezarabiające, żyjące „na koszt innych”, ale jest to niejednorodna zbiorowość. Jej wewnętrzne zróżnicowanie powoduje, że pochojna ocena tylko w kategoriach negatywnych jest dalece krzywdząca. Są wśród NEET-ów zarówno młodzi ludzie relatywnie wysoko wyedukowani, którzy nie mogą znaleźć pracy, stosownie do posiadanych kwalifikacji, jak i ci, którzy legitymują się niskim poziomem kwalifikacji, bo zbyt wcześnie przerwali naukę w trybie szkolnym. Wprawdzie z różnych powodów, ale przedstawiciele wskazanych wyżej dwóch grup młodzieży łączy brak motywacji dla kontynuowania formalnej edukacji lub zmiany kwalifikacji oraz brak zainteresowania aktywnością zawodową. Są wśród NEET-ów także osoby sięgające po nieakceptowane społecznie, alternatywne formy uzyskiwania dochodów, wchodzące w kolizję z prawem.

Nie można jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, kim jest przeciętny przedstawiciel „pokolenia ani-ani”, gdyż grupa NEET nie jest homogeniczna. Wśród osób *not in employment education or training* znajdują się takie, które w sposób szczególny narażone są na marginalizację społeczną, jak i takie, które prawdopodobnie jej nie doświadczą ze względu na posiadany kapitał społeczny i kulturowy. Badania Eurofound ujawniły, że omawiana kategoria obejmuje przynajmniej pięć subgrup:

- bezrobotni (*the conventionally unemployed*) – grupa najliczniejsza, którą stanowią bezrobotni krótko- i długoterminowo;
- niezdolni z różnych przyczyn do podjęcia aktywności w sferze pracy lub nauki (*the unavailable*) – młodzi chorzy, niepełnosprawni i opiekunowie ze zobowiązaniami rodzinnymi;
- niezaangażowani (*the disengaged*) – zniechęceni byli pracownicy lub bezrobotni, ale także młodzi prowadzący społeczny tryb życia;
- poszukujący/oczekujący (*the opportunity-seekers*) – młodzi aktywnie poszukujący pracy lub szkoleń, nie jakichkolwiek, lecz odpowiadających ich pozycji, umiejętnościom, aspiracjom zawodowym itp.;

- dobrowolni NEET-si (*voluntary NEETs*) – ta szczególna grupa obejmuje osoby zaangażowane w inne aktywności (sztukę, muzykę, podróże, samodoskonalenie się) (*NEETs – Young... 2012: 24–25*).

Do grupy NEET należą zatem zarówno osoby, które nie pracują z własnej woli, jak i tacy, którzy nie pracują, bo pomimo starań nie udaje im się znaleźć zatrudnienia. Do tej niezwykle szerokiej kategorii można także zaliczyć osoby pozostające poza sferą aktywności edukacyjnej i zawodowej z powodu niepełnosprawności, choroby czy konieczności opieki nad niesamodzielnymi domownikami. Wśród NEET-ów są młodzi absolwenci, także szkół wyższych, którzy zakończyli edukację, nie mogą znaleźć pracy, a jednocześnie nie chcą odbywać bezpłatnych staży. Niektórzy z NEET-ów mają niewielki wpływ na swoje położenie, inni jednak w pełni kontrolują swoją sytuację – to osoby, które nie poszukują pracy i nie dążą do tego, żeby się kształcić, mimo że nie przeszkadzają im w tym żadne inne zobowiązania czy zły stan zdrowia (*NEETs – Young... 2012: 22*).

3. Charakterystyka zjawiska NEET w Polsce i w Unii Europejskiej

Bezrobocie osób młodych jest jednym z najpoważniejszych współczesnych problemów społecznych – według danych Eurostatu wśród ogółu młodych członków Wspólnoty Europejskiej na początku 2012 r. stopa bezrobocia wzrosła do blisko 23%. W Polsce sięgnęła ona 26,5%. Problem wydaje się tym dotkliwszy, że coraz więcej bezrobotnych Polaków to absolwenci wyższych uczelni. W wielu państwach UE sytuacja ludzi młodych na rynku pracy jest jeszcze bardziej napięta. Najpoważniej wygląda ona w Hiszpanii oraz w Grecji, gdzie odpowiednio 55,3% i 53,2% osób poniżej 25. roku życia nie ma pracy, niewiele lepiej jest w Portugalii, we Włoszech, Słowacji, Irlandii – gdzie przynajmniej co trzecia młoda osoba pozostaje bez pracy (Eurostat; *Bazy danych... 2013*).

Pomimo alarmujących przytoczonych powyżej danych dotyczących bezrobocia, przedstawiciele UE skłaniają się ku stwierdzeniu, że nie w pełni odzwierciedlają one złą sytuację młodych ludzi. W grupie pozostających bez pracy są m.in. studenci, których nie klasyfikuje się w kategoriach siły roboczej. Ponadto wielu młodych ludzi znajdujących się poza rynkiem pracy statystyki bezrobocia nie obejmują. Moc eksploracyjna tradycyjnych wskaźników udziału ludzi młodych w uniijnym rynku pracy jest zatem ograniczona. Nowym rozwiązaniem metodologicznym może być stopa NEET, ukazująca precyzyjniej skomplikowaną sytuację młodych roczników zagrożonych wykluczeniem z rynku pracy i szerzej wykluczeniem społecznym (*NEETs – Young... 2012: 23–24*).

Stopa bezrobocia odnosi się do odsetka osób młodych aktywnych zawodowo, które nie mogą znaleźć pracy. Innymi słowy obejmuje jedynie ludzi zainteresowanych podjęciem zatrudnienia, ale niemogących go uzyskać. Oznacza iloraz liczby młodych bezrobotnych i liczby młodych aktywnych ekonomicznie. Natomiast

wskaźnik NEET wyraża odsetek młodych osób, które jednocześnie nie pracują, nie uczą się i nie szkolą, tzn. obejmuje także ludzi niezainteresowanych pracą lub inną aktywnością ważną dla uczestnictwa w rynku pracy w przyszłości. Wskaźnik ten liczony jest w następujący sposób: iloraz liczby osób młodych będących NEET i liczby populacji młodych ludzi ogółem. Wartości mierzonych za pomocą tych dwóch wskaźników nie da się bezpośrednio ze sobą porównać, z uwagi na inne dane wykorzystywane do obliczeń (rys. 1).

Rysunek 1. Różnice między stopą bezrobocia a stopą NEET

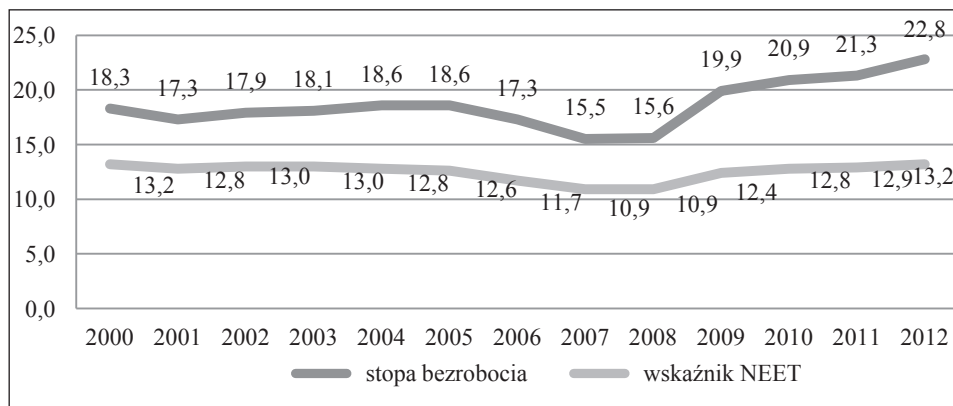
STOPA BEZROBOCIA MŁODYCH =	$\frac{\text{Liczba młodych bezrobotnych}}{\text{Liczba młodych aktywnych zawodowo}}$
WSKAŹNIK NEET =	$\frac{\text{Liczba młodych będących NEET}}{\text{Liczba populacji młodych ludzi ogółem}}$

Źródło: opracowanie własne.

Bez innych danych dotyczących aktywności na rynku pracy, przedziału wiekowego itp. trudno jest jednoznacznie określić, że np. 50-procentowa stopa bezrobocia młodych to poważny problem, a 15-procentowy wskaźnik NEET to wobec tego niewielka wartość. Nie każdy NEET jest osobą bezrobotną, tak jak nie każdą osobą bezrobotną możemy zaliczyć do grupy NEET. W grupie NEET nie znajdzie się np. bezrobotny student studiów niestacjonarnych zarejestrowany w urzędzie pracy. Podejmowanie nauki wyklucza z tej grupy i klasyfikuje młodego człowieka jako mniej narażonego na ekskluzję społeczną w przyszłości. Do NEET zostaną jednak zaliczeni ci, których nie można sklasyfikować jako bezrobotnych, bowiem nie wykazują gotowości do podjęcia pracy niezależnie od przyczyn – wskutek choroby, osobistych wyborów i postaw, zdarzeń losowych, działalności przestępczej itp. (są oni nieaktywni zawodowo). W rezultacie ogólna liczba NEET-ów jest znacząco większa niż ogólna liczba młodych bezrobotnych (ok. 7,5 mln wobec 5,2 mln osób w 2011 r.).

Z drugiej strony, mówiąc o kategorii NEET trudno zupełnie od problemu bezrobocia odejść. Bezskutecznie poszukujący zatrudnienia, którzy nie widzą sensu w dalszej nauce i podnoszeniu kwalifikacji, mają w niej bowiem swój duży udział. Analizy danych statystycznych wyraźnie ujawniają powiązanie trendów wskaźnika NEET oraz stopy bezrobocia młodych w wieku 15–24 lat i znaczący wzrost obu wskaźników od 2008 r., co można wiązać z kryzysem gospodarczym i gwałtownym wzrostem bezrobocia, w szczególności wśród osób do 24. roku życia (rys. 2). Zauważyć jednak należy, że skutki pogorszenia sytuacji finansowej i ekonomicznej w świecie są bardziej widoczne w sferze bezrobocia młodzieży niż jej szerzej ujmowanego wykluczenia z rynku pracy.

Rysunek 2. Stopa bezrobocia i stopa NEET ludzi młodych w wieku 15–24 lata, w Unii Europejskiej w latach 2000–2012

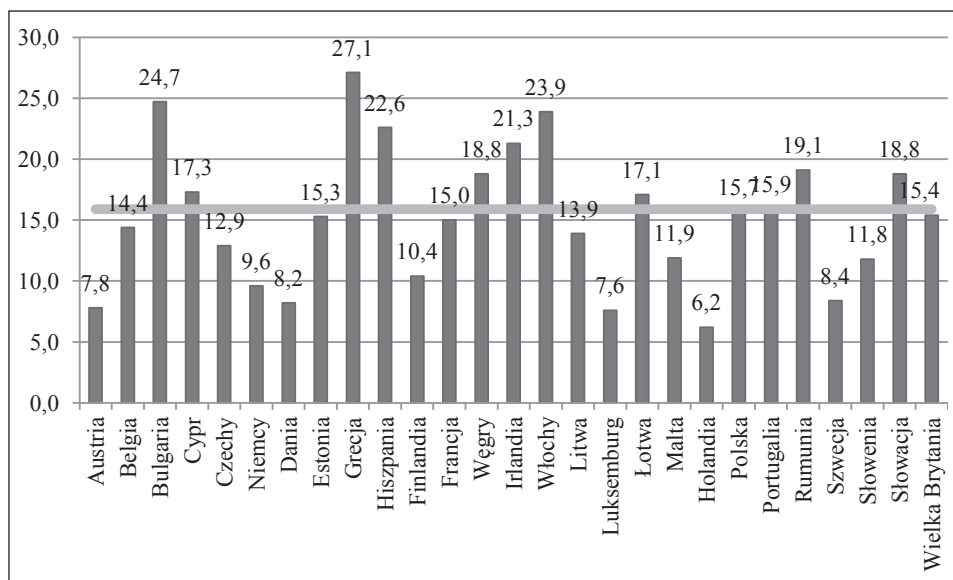

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu (*Bazy danych...* 2013, 15.07.2013).

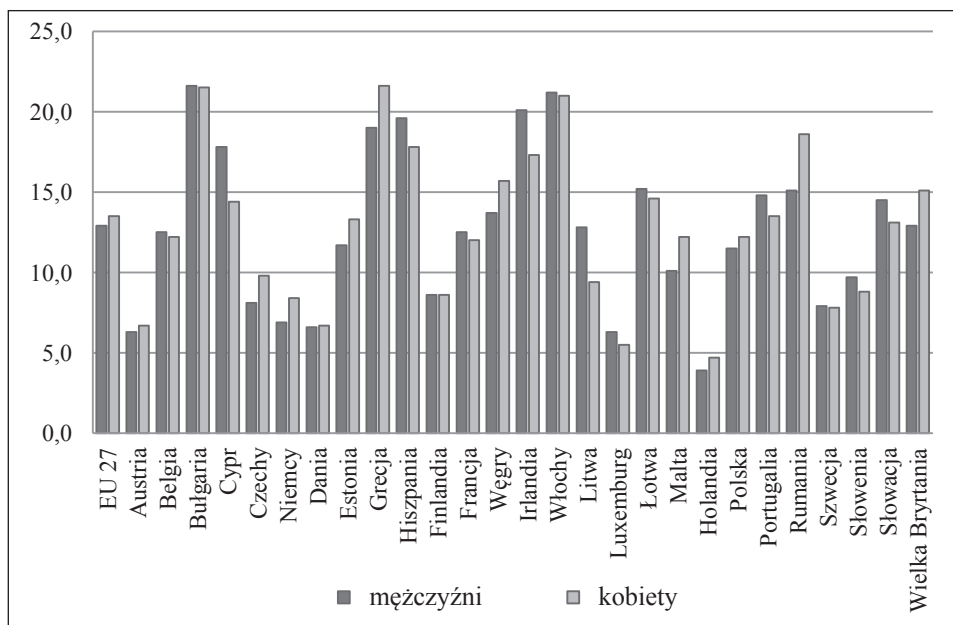
W państwach unijnych występuje wyraźne zróżnicowanie popularności NEET-ów wśród młodzieży w wieku 15–24 lat i według płci. Najniższy wskaźnik w 2012 r. cechował Holandię – 4,3%, a także Austrię, Danię oraz Luksemburg. Są jednak państwa, gdzie ponad 20% młodych obywateli należało do kategorii NEET – tak było w Bułgarii (21,5%), we Włoszech (21,1%) i w Grecji (20,3%). Polska w tym zestawieniu znajdowała się nieznacznie poniżej średniej unijnej (11,8%).

Biorąc pod uwagę rozszerzony przedział wiekowy 15–29, średnia unijna stopy NEET za 2012 r. kształtowała się na poziomie aż 15,9% (na rys. 3 – zaznaczono ją linią poziomą).

Ryzyko należenia do NEET w UE ogółem jest większe dla kobiet niż dla mężczyzn, co nie jest zaskakujące z uwagi na większe bariery zatrudnienia, których mimo unijnej polityki równouprawnienia nadal doświadczają kobiety. Dochodzi do tego trudność pogodzenia różnych ról społecznych – np. matki i pracownika; to wśród nich często znajdziemy podgrupę NEET *the unavailable*, czyli młodych opiekunów ze zobowiązaniami rodzinnymi, uniemożliwiającymi podjęcie pełnoetatowej, a często jakiegokolwiek pracy. Nie oznacza to jednak, że w każdym państwie członkowskim odsetek NEET będzie większy wśród kobiet. W państwach, takich jak: Czechy, Niemcy, Estonia, Grecja, Węgry, Malta, Holandia, Polska, Rumunia, Wielka Brytania, występuje, podobnie jak w całej UE, feminizacja zjawiska. Natomiast w Irlandii, Hiszpanii, Litwie, Portugalii, Słowenii, Słowacji, Cyprze, Luxemburgu i Francji większy odsetek osób o statusie NEET jest wśród młodych mężczyzn niż wśród młodych kobiet (co oznacza maskulinizację tego zjawiska). Należy podkreślić, że wyrównane proporcje w tym zakresie cechują takie kraje, jak: Austria, Belgia, Bułgaria, Dania, Finlandia, Szwecja i Włochy (rys. 4).

Rysunek 3. Wskaźnik NEET w przedziale wiekowym 15–29 w 2012 r.

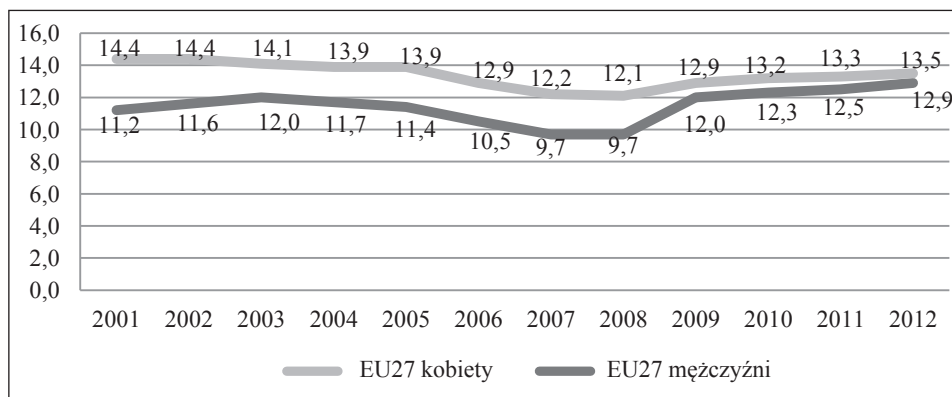
Źródło: jak do rys. 3 (20.07.2013).

Rysunek 4. Wskaźnik NEET w UE według płci ogółem i w poszczególnych państwach w 2012 r.

Źródło: jak do rys. 3 (20.07.2013).

W latach 2001–2008 dysproporcje wskaźnika NEET dla młodych kobiet i młodych mężczyzn utrzymywały się na zbliżonym poziomie. Od 2008 r. dynamika udziału NEET-ów wśród Europejczyków jest jednak zauważalnie większa niż wśród Europejek. W konsekwencji wartości stopy NEET dla mężczyzn i kobiet wyraźnie się zbliżyły – wyniosły odpowiednio 12,1 i 9,7% oraz 13,5 i 12,9% w 2012 r. (rys. 5).

Rysunek 5. Wskaźnik NEET według płci w UE

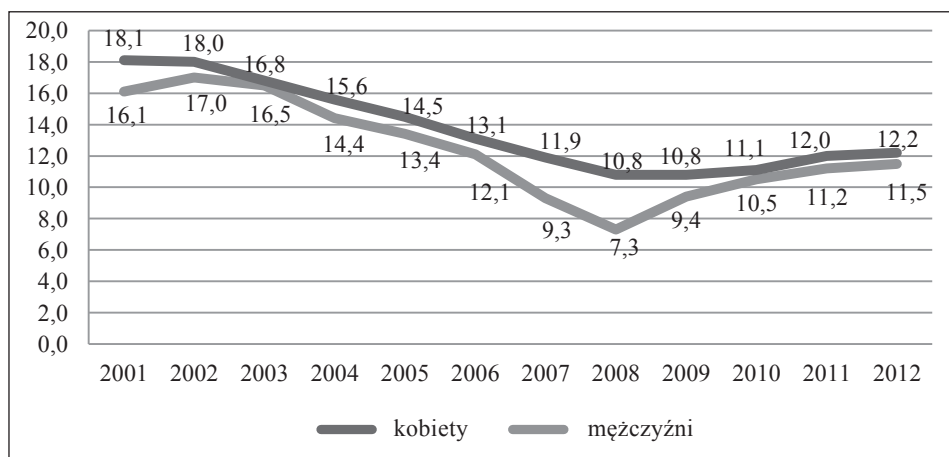

Źródło: jak do rys. 3 (20.05.2013).

W Polsce wskaźnik NEET kształtował się w tym czasie poniżej średniej unijnej – wynosząc odpowiednio 11,5 i 12,2%. Nasze państwo charakteryzuje feminizacja zjawiska (rys. 3). Największe dysproporcje na niekorzyść kobiet odnotowano w latach 2007–2008 (odpowiednio 2,6 i 3,5 pkt proc.), ale od tego czasu zaznaczyła się wyraźna tendencja zmniejszania różnicy – 0,7 pkt proc. w roku 2012 (rys. 6).

Poszukując możliwych uwarunkowań bycia NEET-em ustalono, że czynnikami ryzyka są m.in.: niski poziom wykształcenia młodej osoby i jej zła kondycja zdrowotna (np. niepełnosprawność), mieszkanie na obszarach peryferyjnych, w osiedlach oddalonych od centrum miast lub na wsiach, a także wychowywanie się w rodzinach niepełnych, z niskimi dochodami, niskim kapitałem edukacyjnym rodziców i ich wykluczeniem z rynku pracy, a także w środowiskach imigrantów (*Młodzi ludzie...* 2012: 3).

Charakterystyka NEET-ów wskazuje, że na skalę zjawiska może oddziaływać sytuacja na rynku pracy (w szczególności bezrobocie młodzieży), dostęp do edukacji, efekty procesu kształcenia, poziom życia oraz postawy prokreacyjne. Wykazano ponadto, że w poszczególnych państwach członkowskich UE wzory kształtowania się kategorii NEET są odmienne (tab. 1).

Rysunek 6. Wskaźnik NEET w Polsce

Źródło: jak do rys. 3 (07.05.2013).

Tabela 1. Wzory kształtowania się kategorii NEET w państwach Unii Europejskiej

Państwa UE, w których występuje dany wzór	Charakterystyka wzoru
Austria, Dania, Finlandia, Niemcy, Luksemburg, Szwecja, Wielka Brytania	niski wskaźnik NEET: nieaktywni zawodowo, z doświadczeniem zawodowym, nisko wykwalifikowani
Grecja, Polska, Słowacja, Węgry, Bułgaria, Włochy, Rumunia	wysoki wskaźnik NEET: kobiety, nieaktywni zawodowo, bez doświadczenia, wysoko wykwalifikowani, „zniechęceni pracownicy”
Estonia, Litwa, Łotwa, Irlandia, Hiszpania, Portugalia	wskaźnik poniżej średniej europejskiej: bezrobotni, z doświadczeniem zawodowym, średnio wykwalifikowani
Belgia, Cypr, Czechy, Francja, Słowenia	wysoki wskaźnik NEET: mężczyźni, bezrobotni, bez doświadczenia, wysoko wykwalifikowani, „zniechęceni pracownicy”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *NEETs – Young...* 2012.

Biorąc pod uwagę prowadzoną w poszczególnych państwach politykę aktywizacji ludzi młodych, skalę NEET oraz charakterystyczne cechy młodzieży, które w największej mierze konstytuują kategorię NEET, ujawniono cztery wzory jej kształtowania się. Niskie wskaźniki NEET charakteryzują państwa prowadzące politykę *flexicurity*, a w edukacji system dualny – Austrię, Danię, Finlandię, Niemcy, Luksemburg, Szwecję i Wielką Brytanię (wzór I). W tych krajach, wśród

osób pozostających poza rynkiem pracy i edukacji dominują nieaktywni zawodowo, nisko wykwalifikowani, ale już z pewnym doświadczeniem zawodowym. Wysokie wskaźniki NEET cechują natomiast państwa, w których aktywność młodych roczników napotyka na bariery strukturalne, a status NEET jest raczej przymusowy (wzór II). Do tej kategorii częściej wchodzi kobiety, osoby nieaktywne zawodowo i bez zawodowego doświadczenia, choć w wielu wypadkach wysoko wykwalifikowane. Obok Polski, jest to wzór występujący w Grecji, Słowacji, Bułgarii, Rumunii, na Węgrzech oraz we Włoszech.

W niektórych państwach znacznie osłabionych w wyniku ostatniego kryzysu gospodarczego, chociaż od 2008 r. stopa bezrobocia osób młodych zwiększyła się tam dwu- lub trzykrotnie, wskaźnik udziału NEET kształtuje się poniżej średniej unijnej. Sytuacja taka występuje m.in. w Estonii, Irlandii, Hiszpanii, Portugalii, na Litwie i Łotwie, a przeciętnym NEET-em jest tam średnio wykwalifikowany bezrobotny z doświadczeniem zawodowym (wzór III). Relatywnie wysokie wskaźniki udziału NEET-ów wśród młodzieży występują natomiast w połączeniu z obecnością młodych bezrobotnych mężczyzn, zwykle wysoko wykwalifikowanych, ale bez doświadczenia zawodowego oraz osób zniechęconych poszukiwaniem pracy (wzór IV). Taka sytuacja występuje w Belgii, na Cyprze, w Czechach, Francji, Słowenii.

4. Koszty społeczne i ekonomiczne generowane przez młodzież NEET

Literatura przedmiotu ujawnia indywidualne oraz społeczne i ekonomiczne czynniki, zwiększające ryzyko przynależności do grupy NEET. Inne przyczyny i skutki bycia NEET-em (krótko- i długotrwałe) towarzyszą osobom, które przedwcześnie zakończyły edukację, inne zaś absolwentom studiów wyższych, którzy nie znajdują pracy. Nasilenie zjawiska NEET to dla każdego państwa UE ogromne obciążenie i strata, przynoszące niepożądane skutki dla społeczeństwa i gospodarki. Koszty kilkumilionowej rzeszy młodych NEET-ów możemy zaklasyfikować jako koszty ekonomiczne lub społeczne.

Młody człowiek nieaktywny zawodowo, z niskim poziomem edukacji, ale często także dobrze wykształcony, nie zarabia i nie płaci podatków, nie przynosi więc ani państwu, ani swoim bliskim dochodów. W ten sposób nie tylko nie zwracają się koszty inwestycji środków publicznych i rodzin w edukację młodego pokolenia, ale generowane są wysokie nakłady na świadczenia społeczne, utrzymanie urzędów pracy i innych instytucji zajmujących się wspieraniem osób wykluczonych. Obecność NEET-ów w społeczeństwie oznacza koszty ponoszone na zabezpieczenie socjalne i reaktywację zawodową młodych roczników, a ponadto na walkę z przestępczością oraz resocjalizację. Pozostawanie poza rynkiem pracy i wykluczenie z systemu oświatowego współwystępują bowiem z różnymi

formami dewiacji i dysfunkcji społecznych. Brak własnego źródła dochodu i niewielkie szanse na jego otrzymanie to podstawowe bariery w usamodzielnieniu się młodego człowieka, w tym w założeniu rodziny i posiadaniu dzieci.

Podjęto próbę oszacowania rocznych kosztów NEET uwzględniając tzw. koszty zasobowe, tj. utracone zyski zdefiniowane jako różnica między zyskami generowanymi przez NEET a zyskami generowanymi przez osoby pracujące, oraz koszty finansów publicznych, tzn. dodatkowo wypłacane środki zdefiniowane jako różnica między łączną kwotą świadczeń otrzymanych z różnych tytułów przez NEET-ów a kwotą świadczeń wypłaconych osobom pracującym. Oszacowano, że średni koszt NEET dla całej Wspólnoty w 2011 r. stanowił 1,21% jej PKB, wahając się w zależności od państwa członkowskiego. W dwóch krajach (Bułgarii i Grecji) jest najwyższy i przekracza 3% ich PKB, a w kilku krajach, m.in. Luksemburgu, Szwecji, Niemczech i Danii, nie przekracza 0,23–0,6%. Dla Polski koszt ten wyniósł 2,04% PKB (*Młodzi ludzie...* 2012: 5).

Istnienie tak dużej liczby NEET-ów to także koszty, których nie da się wprost przeliczyć na euro lub inną walutę – przede wszystkim związane są one z marnowaniem potencjału młodych ludzi. Omawiane zjawisko, podobnie jak długotrwałe bezrobocie, niesie za sobą wiele niepożądanych konsekwencji o charakterze indywidualnym i globalnym. Długotrwała przynależność do grupy NEET może skutkować m.in. izolacją społeczną, niepewnym zatrudnieniem z zaniżonym wynagrodzeniem, zachowaniami niezgodnymi z prawem oraz problemami zdrowotnymi zarówno psychicznymi, jak i fizycznymi. Na przestrzeni ostatnich lat w państwach charakteryzujących się wysokim odsetkiem NEET-ów, takich jak Hiszpania, Portugalia i Włochy, zaobserwowano m.in. wzrost liczby brutalnych przestępstw (*Generation jobless*, 2013).

Wykluczenie z pracy i z edukacji sprzyja nadużywaniu substancji psychoaktywnych i innym uzależnieniom, frustracji i agresji, apatii i obojętności. Ma ono także wpływ na funkcjonowanie rodziny, sprzyja nasileniu przemocy wśród bliskich i procesom dezintegracyjnym, których przejawem są m.in. rozwody. Rodzi bierność i niesamodzielnność przedstawicieli młodego pokolenia, odracza moment ich usamodzielnienia ekonomicznego i zakładania rodzin, prokreacji (*EU Youth Report...* 2012: 7).

Brak pracy oraz perspektyw na jej zdobycie poprzez doszkalanie się ogranicza realizację zadań, jakie stoją przed młodym pokoleniem w okresie dojrzewania i wczesnej dorosłości – osiągnięcie dojrzałości poprzez zatrudnienie, rozwój jednostkowy, stosowanie zdobytej wiedzy i umiejętności w praktyce. Dobrze wykształceni absolwenci, zmuszeni podejmować prace znacznie poniżej ich kwalifikacji, doświadczają frustracji i innych konsekwencji natury psychologicznej (Szczęśniak, Rondón 2011: 247). Bycie NEET-em (podobnie jak pozostawanie długotrwałe osobą bezrobotną) wpływa na sferę kontaktów społecznych jednostki, zmniejsza jej samodzielność i poczucie autonomii. Pozostający poza

rynkiem pracy i edukacji tracą zaufanie do instytucji publicznych, obwiniając je za swoje trudne życiowe położenie. Osoby te zazwyczaj mają niską samoocenę. Sytuacja taka niesie ze sobą wiele konsekwencji psychologicznych, zazwyczaj towarzyszą jej: stres, niepewność, agresja, stany depresyjne, apatia. Prawdopodobnie część osób z grupy NEET – bardziej niż inni – podatna jest na negatywne konsekwencje pozostawania bez pracy: mniejsze zadowolenie z życia, zewnętrzne umiejscowienie kontroli, skłonność do depresji i nadmiernego przeżywania stresu (Szczepaniak, Rondón 2011: 246). Jest zrozumiałe, że inne przyczyny i skutki bycia NEET-em (krótko- i długotrwale) dotyczą osób, które przedwcześnie zakończyły edukację (nie mają ukończonych 18 lat, zdanej matury, egzaminu zawodowego itp.), inne zaś absolwentom studiów wyższych, którzy nie znajdują pracy zgodnej z ich wykształcenia.

Status NEET wpływa dodatkowo na zaangażowanie obywatelskie jednostki. Wyniki badań dowodzą, że osoby należące do grupy NEET wykazują średnio niższy poziom zaufania do instytucji publicznych niż młodzież aktywna społecznie, mniej chętnie uczestniczą w wyborach, rzadziej angażują się w akcje społeczne oraz deklarują przynależność do różnych organizacji (*European Values...* 2008).

Ze względu na wszystkie przywołane wyżej konsekwencje, zasadne jest ustanowienie działań mających na celu ograniczenie rozmiarów zjawiska poprzez podejmowanie różnych inicjatyw, dostosowanych do rozmaitych potrzeb osób definiowanych jako *not in employment, education or training*. Ograniczona liczba wakatów w sposób oczywisty uniemożliwia aktywizację zawodową wszystkich osób z grupy NEET. Nie jest także możliwe wzbudzenie chęci do podjęcia pracy u każdej osoby. Według wstępnych prognoz możliwe są jednak oszczędności rzędu 10 mld euro rocznie, dzięki reintegracji z rynkiem pracy zaledwie 10% osób z tej grupy (*Młodzi ludzie...* 2012: 5). Konieczność większego niż dotychczas skoncentrowania się na kategorii NEET jest także związana z nowym zestawem zintegrowanych wytycznych dotyczących polityki gospodarczej i zatrudnienia, zaproponowanym w dokumencie „Europa 2020”.

5. Przeciwdziałanie problemowi NEET z perspektywy polityki Unii Europejskiej

Państwa europejskie stoją przed problemem reintegracji rzeszy młodych obywateli z rynkiem pracy i edukacji. W przypadku kategorii NEET podstawową trudnością jest jej niejednorodność. Kiedy po raz pierwszy zdefiniowano ją w Wielkiej Brytanii dla celów ustanowienia właściwej polityki społecznej, nie przewidywano, że kategoria ta w przyszłości tak bardzo rozszerzy się i obejmie osoby znacznie powyżej 18. roku życia. W obecnym brzmieniu definicji *not in employment, education or training* zrozumiałe jest, że zupełnie inne środki zarad-

cze powinny być dedykowane różnym podgrupom NEET-ów. Ogółem wyróżniono pięć głównych strategii, obejmujących środki:

- zapobiegające przedwczesnemu odpływowi z edukacji;
- reintegrujące młodych ludzi ze sferą edukacji po jej przedwczesnym opuszczeniu;
- wspomagające płynne przejście z systemu edukacji na rynek pracy;
- mające na celu zwiększanie zatrudnienia;
- dążące do redukcji barier zatrudnienia (*Recent policy...* 2012: 4).

Polityka w obszarze edukacji to przede wszystkim środki zapobiegające przedwczesnemu kończeniu nauki (np. pomoc uczniom w poprawie wyników w nauce) oraz środki reintegrujące osoby przedwcześnie kończące naukę z rynkiem kształcenia czy szkoleń. Dobre wzory praktyk państw europejskich w obszarze edukacji przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2. Dobre wzory polityki w obszarze edukacji państw europejskich

Państwo	Dobre praktyki
Luksemburg	system <i>classes mosaïques</i>
Francja	szkoły drugiej szansy
Hiszpania	programy kształcenia zawodowego
Polska, Rumunia, Bułgaria	programy dożywiania, wyprawka szkolna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Młodzi ludzie...* 2012.

System *classes mosaïques* w Luksemburgu oznacza tymczasowe przeniesienia uczniów zagrożonych przedwczesnym ukończeniem nauki do tzw. „klas mozaikowych”, gdzie będą mieli zapewnioną indywidualną pomoc. Wśród dobrych praktyk wymienić można także hiszpańskie programy kształcenia zawodowego oraz francuskie szkoły „drugiej szansy” dla młodzieży w wieku 18–25 lat. Uczęszczający do nich młodzi ludzie, szkoleni są w zakresie podstawowych umiejętności (*basic skills*) niezbędnych na rynku pracy lub/i dalszym przygotowaniu zawodowym przez okres od 9 do 12 miesięcy. W państwach, gdzie przedwczesne kończenie nauki związane jest z ubóstwem rodzin dzieci uczęszczających do szkół (np. w Polsce, Rumunii, Bułgarii), realizowane są programy dożywiania oraz rozdawane są wyprawki szkolne (*Młodzi ludzie...* 2012: 7–8).

Szczególnie trudnym momentem dla młodych osób wydaje się przejście ze szkoły do życia zawodowego, o czym świadczy wysoki odsetek bezrobotnych absolwentów. W tej sferze dużą rolę odgrywa informacja, poradnictwo zawodowe, doradztwo w kwestii dalszego rozwoju zawodowego, pomoc w szukaniu zatrudnienia oraz usługi mające na celu dopasowanie kompetencji uczestników rynku pracy do jego wymogów (tab. 3).

Tabela 3. Programy przejścia ze szkoły w życie zawodowe – dobre praktyki w wybranych państwach europejskich

Państwo	Dobre praktyki
Wielka Brytania	„Flexible New Deal”
Szwecja, Irlandia	„Young Potentials, Gradlink”
Austria, Niemcy	systemy nauki zawodu

Źródło: jak do tab. 2.

Program „Flexible New Deal” w Wielkiej Brytanii dla młodzieży pobierającej świadczenia społeczne obejmuje zindywidualizowane osobiste doradztwo i poradnictwo, opracowanie planu działania wraz ze zdobyciem niezbędnego doświadczenia zawodowego. Państwa członkowskie mają coraz szerszą ofertę staży i praktyk zawodowych, w niektórych krajach są one oferowane również przez sektor prywatny (np. program „Young Potentials” w Szwecji), przez partnerów społecznych (program „Gradlink” w Irlandii). Środki zapewniające zdobycie doświadczenia zawodowego: praktyki zawodowe, staże i nauka zawodu, zwiększają skutecznie szanse na zatrudnienie młodzieży, tworząc pomost ułatwiający młodej osobie płynne wejście na rynek pracy. Należy zwrócić uwagę na fakt, że w krajach, w których wprowadzono „naukę zawodu” (np. Austria i Niemcy), pomimo trwania kryzysu, zmniejszyło się bezrobocie młodzieży, co świadczy o dobrym funkcjonowaniu systemu dualnego.

Jako modelowy podaje się tu przykład kształcenia zawodowego w Niemczech, w którym zasadniczą rolę odgrywa powiązanie szkoły z przedsiębiorstwem. Nauka odbywa się przede wszystkim w zakładzie pracy, w czasie oddelegowania do szkoły zawodowej. Oznacza to, że jest się jednocześnie uczniem i pracownikiem danej firmy komercyjnej. Umiejętności praktyczne uczeń zdobywa więc bezpośrednio w środowisku pracy, nauka w szkole koncentruje się na teoretycznych zagadnieniach związanych z branżą oraz przedmiotach ogólnokształcących. System dualny pozwala na bliską współpracę oraz wymianę informacji między szkołą a przedsiębiorstwem, natomiast uczeń opuszczający szkołę posiada już doświadczenie zawodowe, tak cenione przez pracodawców. Potwierdzają to wyniki badania Eurobarometru, w którym 87% pracodawców przyznało, że w momencie rekrutacji nowych pracowników kluczowe znaczenie ma doświadczenie kandydata (*Zatrudnienie młodych...* 2011).

Kształcenie dualne umożliwia też uczniom szybkie skonfrontowanie oczekiwań związanych z pracą w wybranym zawodzie i realiami wykonywania obowiązków w przedsiębiorstwie. Pod tym względem przeniesienie zasadniczych elementów kształcenia zawodowego z pracowni zawodowej do zakładu pracy jest czymś więcej niż odbyciem praktyk zawodowych. Wiąże się to także z faktem, że pracodawca przyjmujący ucznia na naukę zawodu zleca mu do wykonania czynności realnie przekładające się na zysk firmy, lecz jest także zobowiązany

do wypłacania mu wynagrodzenia według ogólnie ustalonych dla danej branży stawek. W systemie dualnym zawiązywane jest partnerstwo między zakładami pracy, szkołami zawodowymi, izbami przemysłowo-handlowymi i rzemieślniczymi oraz urzędami pracy, a każdy z podmiotów jest współodpowiedzialny za funkcjonowanie systemu, także w sferze finansowania (Zahorska 2007: 14–17). Dualny system kształcenia zawodowego stanowi jeden z najskuteczniejszych sposobów dostosowania szkolnictwa do potrzeb rynku pracy. Jednocześnie, m.in. poprzez możliwości zarabiania przez uczniów, jest to system przeciwdziałający przedwczesnemu wypadaniu z systemu edukacyjnego, przyczyniający się tym samym do zwalczania problemu biedy i wykluczenia społecznego.

Polityka zatrudnienia w zakresie przeciwdziałania zjawisku NEET polegać powinna na stosowaniu zachęt dla przedsiębiorstw do zatrudniania i szkolenia młodzieży oraz do tworzenia nowych miejsc pracy dla młodych osób. Zachętę stanowić mogą ulgi podatkowe, dotacje, redukcja pozapłacowych kosztów pracy itd. Dobrymi praktykami w tym zakresie mogą wykazać się Węgry, które wprowadziły „kartę startową” na 2 lata dla osób wchodzących na rynek pracy. Pracodawcy zatrudniający osoby z taką kartą odprowadzają niższe składki na ubezpieczenie społeczne. Inne zachęty obejmują ulgi dla pracodawców przy zatrudnianiu osób niepełnosprawnych lub ze środowisk defaworyzowanych, ale także propagowanie wśród młodych ludzi przedsiębiorczości i pracy na własny rachunek, zapewniając specjalne usługi tym, którzy chcą otworzyć własną działalność gospodarczą. Większość państw wprowadziła także dotacje na mobilność geograficzną oraz inne specjalne środki dla młodych ludzi o szczególnych potrzebach (*Recent policy...* 2012: 20–22).

6. Podsumowanie

Wprowadzenie pojęcia NEET do analizy sytuacji współczesnej młodzieży ma na celu jej pełniejszą charakterystykę z perspektywy rynku pracy. Obejmuje ono bowiem wszystkich młodych ludzi, którzy nie uczestnicząc jednocześnie w rynku pracy i w systemie edukacji zagrożeni są wykluczeniem społecznym. Z uwagi na niepokojący zasięg zjawiska w UE za konieczne uznano przeciwdziałanie niekorzystnej sytuacji młodzieży. Program ewentualnych działań zaradczych nie jest oczywisty z uwagi na duże zróżnicowanie odsetka NEET w ramach UE oraz inne wzory kształtowania się tej kategorii młodzieży w poszczególnych państwach członkowskich.

Obok państw, które charakteryzuje wyrównane ryzyko bycia NEET-em wśród kobiet i mężczyzn, są kraje cechujące się feminizacją lub maskulinizacją tego zjawiska. Podobnie oprócz państw, w których problem dotyczy częściej osób lepiej edukowanych, np. bezrobotnych absolwentów wyższych uczelni, są państwa, w których kategorię NEET konstrytuują w większym zakresie osoby o niższym

poziomie kwalifikacji. Zasadne wydają się dalsze studia podporządkowane temu problemowi z zastosowaniem nie tylko ogólnie dostępnych miar, lecz także danych wytworzonych, pozwalających na szczegółową charakterystykę sytuacji młodego pokolenia.

Oprócz danych demograficznych, dotyczących płci, wykształcenia, miejsca zamieszkania interesujące oraz celowe byłoby zbadanie, dlaczego niektórzy radzą sobie mimo niesprzyjającej koniunktury, jaką mają motywację do pracy lub nauki, a co stoi za jej brakiem. Innymi słowy, co odróżnia przedstawicieli EET (*in education employment or training*), a jakie są czynniki ryzyka stawania się NEET-em oraz długotrwałego pozostawania poza zatrudnieniem i edukacją. Warto ponadto rozważyć, jakie są rzeczywiste potrzeby takich młodych osób, jakiej ewentualnej pomocy wymagają ze strony państwa i jak na tym tle kształtuje się efektywność dotychczasowej polityki Unii Europejskiej. Z drugiej strony niezbędne jest zastanowienie się nad wadami i ewentualną użytecznością kategorii NEET – przykładowo trudno sobie wyobrazić, by jedynie kończenie kolejnych kursów do 29. roku życia bez podejmowania zatrudnienia miało zapewnić jednostce brak negatywnego zaetykietowania przynależnością do grupy NEET i być prostym sposobem na uniknięcie ekskluzji społecznej.

Unia Europejska i poszczególne państwa europejskie stoją zatem przed wyborem strategii zapobiegających przedwczesnemu odpływowi młodzieży ze szkół oraz reintegrujących ze sferą edukacji po jej przedwczesnym opuszczeniu. W zależności od specyfiki zjawiska w danym kraju i czynników ryzyka stawania się NEET-em polityka państw powinna wspomagać płynne przejście z systemu edukacji na rynek pracy m.in. poprzez wprowadzanie do kształcenia systemu dualnego, ocenianego jako najbardziej efektywny w przeciwdziałaniu wypadaniu z edukacji i rynku pracy, redukcję barier rynku pracy, zwiększanie zatrudnienia młodzieży oraz tworzenie nowych miejsc pracy.

Bibliografia

- Bazy danych Eurostat European Commission (2013), http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, 23.07.2013.
- Bridging the gap: New opportunities for 16–18 year-olds not in education, employment or training* (1999), Stationery Office, Social Exclusion Unit, London.
- European Values Study* (2008), <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>, 15.07.2013.
- EU Youth Report. Commission staff working document. Status of the situation of young people in the European Union* (2012), European Commission, Brussels.
- Furlong A. (2007), *The zone of precarity and discourses of vulnerability: NEET in the UK*, „Journal of Social Sciences and Humanities”, No. 381, s. 101–121.
- Generation jobless* (2013), „The Economist”, April 27th, <http://www.economist.com/news/international/21576657-around-world-almost-300m-15-24-year-olds-are-not-working-what-has-caused>, 15.07.2013.
- Istance D., Rees G., Williamson H. (1994), *Young people not in education, training or employment in South Glamorgan*, South Glamorgan Training and Enterprise Council, Cardiff.

- Kutsar D., Kasearu K., Trumm A. (2013), *Involuntary outsiders or those just taking time off? Young people who are not in education, employment or training in Estonia*, [w:] J. Grotowska-Leder, E. Rokicka (red.), *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Wielisławie Warzywodzie-Kruszyńskiej z okazji 45-lecia pracy naukowej i dydaktycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 207–218.
- Młodzi ludzie i młodzież bierna społecznie (tzw. Grupa NEET) w Europie: podstawowe ustalenia. Podsumowanie* (2012), Eurofound, Dublin.
- NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe* (2012), European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), Dublin–Brussels.
- Recent policy developments related to those not in employment, education and training (NEETs)* (2012), Eurofound, Dublin.
- Szcześniak M., Rondón G. (2011), *Pokolenie „ani-ani”: o młodzieży, która się nie uczy, nie pracuje i nie dba o samokształcenie*, „Psychologia Społeczna”, vol. 63, nr 18, s. 241–251.
- Zahorska M. (2007), *Reforma szkolnictwa zawodowego, czyli o wylewaniu dziecka z kąpielą*, „Polityka Społeczna”, nr 10, s. 14–17.
- Zatrudnienie młodych, umiejętności techniczne i mobilność. Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie zatrudnienia młodych, umiejętności technicznych i mobilności* (2011), Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny, Bruksela.

Blanka Serafin-Juszczak

NEET – YOUNG PEOPLE VULNERABLE TO SOCIAL EXCLUSION

Summary. NEET phenomenon is now one of the most important social issues that require quick and decisive intervention in the majority of countries and regions in the European Union. The problem concerns the situation of young people, who are outside the sphere of employment and education. The traditional indicators for labour market participation are frequently criticized for their limited relevance to young people and they appear to be no longer sufficient for the analysis of complex condition of the young generation. Indicators of the NEET group can explain the bad situation of young people in the labour market as they include an analysis not only of the active labour force, but also of the general youth population. Young people who belong to the category of NEET for various reasons at the same time do not learn, work and do not prepare for the profession in the form of training.

Not only the scale of the problem is alarming, but also a significant increase in the NEETS rate of the past few years. The percentage of people who are NEET is no longer negligible. In consequence, European Union has recently started to focus its attention on the NEET group. Being NEET has severe adverse consequences for the individual, society and the economy. It is an obvious waste of the potential of young people and may lead to a wide range of social disadvantages both in the short and in the long term. This article applies to understanding the NEET category as a social problem, describing its scale, dynamics and selected features. The category reveals a waste of energy and skills characterized by young people, which must arouse public concern from the perspective of the labour market.

Keywords: NEET, social exclusion, young people, unemployment.